

งานวิจัยเรื่อง ผลกระทบของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต่อผู้เสียหาย:

การวิเคราะห์แบบ **Meta analysis**¹

(The effect of restorative justice practices on crime victims: a meta analysis)

ยศวันต์ บริบูรณ์ธนา

งานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นแนวคิดในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมรูปแบบใหม่ ที่มุ่งเน้นการชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำผิด โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชนได้แลกเปลี่ยนความเห็นและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และให้ผู้กระทำผิดรับผิดชอบต่อการชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น ดังนั้น จุดมุ่งหมายหลักประการหนึ่งของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จึงเป็นการฟื้นฟูและชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผู้เสียหาย อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในทางปฏิบัติในแต่ละชุมชนหรือสังคมที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ และนโยบายด้านระบบงานยุติธรรมที่ต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติต่อกลุ่มเป้าหมายต่างกัน ซึ่งอาจลดประสิทธิภาพของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ทำให้ไม่เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และที่สำคัญ งานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อาจไม่สามารถฟื้นฟูผู้เสียหายได้ดีกว่างานยุติธรรมในรูปแบบเดิม ตามที่กล่าวอ้างก็ได้

ข้อสมมติฐานข้างต้นนี้ มีความเป็นไปได้ เนื่องจากผลการวิจัยด้านงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เกี่ยวข้องกับผู้เสียหาย ยังไม่เป็นที่แน่ชัดเท่าที่ควร โดยงานวิจัยบางเรื่อง พบว่าผู้เสียหายส่วนใหญ่พอใจกับการเข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ในระดับสูง (Umbreit and Fercello, 1997) แต่งานวิจัยบางเรื่อง พบว่า ผู้เสียหายบางส่วนไม่พอใจต่อการเข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Morris, et al, 1993; Strang, 2002) และเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้กระทำผิด พบว่า ผู้เสียหายเป็นกลุ่มที่แสดงความพึงพอใจต่ำสุด (Daly, 2001; Umbreit, 1999) นอกจากนี้ งานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในปัจจุบันยังมีการดำเนินการหลายรูปแบบ ซึ่งมีความเป็นมา วิธีการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่างกันไป ตัวอย่างเช่น การประชุมกลุ่มครอบครัวที่มีตำรวจเป็นผู้ไกล่เกลี่ย เริ่มขึ้นเพราะต้องการลดการกระทำผิดซ้ำของผู้กระทำผิด และเกี่ยวข้องกับทฤษฎี Reintegrative shaming อย่างมาก ซึ่งทฤษฎีนี้ มุ่งเน้นการแก้ไขผู้กระทำผิดเป็นหลัก

¹ งานวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาระดับปริญญาเอก คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเซฟฟิลด์ (University of Sheffield) ประเทศสหราชอาณาจักร

เป็นต้น วิธีการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มุ่งเน้นการแก้ไขผู้กระทำผิดมากเกินไป อาจทำให้ละเลยการฟื้นฟูผู้เสียหาย และอาจใช้ผู้เสียหายเป็นเครื่องมือในการแก้ไขผู้กระทำผิดได้

จากการตั้งประเด็นปัญหาดังกล่าว ทำให้งานวิจัยนี้ ต้องการหาคำตอบว่า งานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถฟื้นฟูและส่งผลกระทบในทางบวกกับผู้เสียหายได้หรือไม่ และมีประสิทธิภาพต่างจากวิธีการอื่นๆ ในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักหรือไม่ และปัจจัยใดบ้างที่สัมพันธ์กับผลกระทบดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่ง งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก 4 ประการ คือ

1. ศึกษาถึงผลกระทบของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีต่อผู้เสียหาย
2. เปรียบเทียบผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้เสียหายที่เข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับผู้ที่ผ่านระบบกระบวนการยุติธรรมในรูปแบบเดิม
3. เปรียบประสิทธิภาพของการประชุมกลุ่มครอบครัวและการไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิดที่มีต่อผู้เสียหาย
4. วิเคราะห์หาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต่อผู้เสียหาย โดยปัจจัยที่นำมาศึกษาแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ลักษณะของคดี วิธีการปฏิบัติในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา

การศึกษาค้นหาผลกระทบนั้น ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพและวิธีการวิเคราะห์แบบ Meta-analysis ซึ่งวิธีการ Meta-analysis นี้ เป็นวิธีการที่รวบรวมผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำมาวิเคราะห์ใหม่อย่างเป็นระบบด้วยวิธีการทางสถิติ (Lipsey and Wilson, 2001) โดยการควบคุมความแตกต่างด้านระเบียบวิธีการวิจัยของงานวิจัยที่นำมาศึกษา และนำผลทางสถิติของงานวิจัยเหล่านั้นมารวมเข้าด้วยกัน คำนวณเป็นค่า effect size ซึ่งเป็นค่าสถิติกลาง เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกลุ่มที่เข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วม นอกจากนี้ วิธี Meta-analysis ยังวิเคราะห์ต่อไปอีกด้วยว่าปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อความแตกต่างดังกล่าว

สำหรับงานวิจัยที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ เป็นงานวิจัยจากประเทศต่างๆ 5 ประเทศ ได้แก่ ประเทศสหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย แคนาดา และนิวซีแลนด์ ซึ่งศึกษาถึงงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในรูปแบบของการประชุมกลุ่มครอบครัว (Family group conferencing) และการไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิด (Victim-offender mediation) ส่วนผลกระทบต่อผู้เสียหายที่ศึกษาใน

งานวิจัยนี้ มี 6 ด้าน ได้แก่

1. ความพึงพอใจ (Victim satisfaction) ต่อการดำเนินคดี และผลของคดี
2. การรับรู้ถึงความเป็นธรรม (Perception of Fairness) ในการดำเนินคดีและผลของคดี
3. ความกลัวต่อการตกเป็นเหยื่อซ้ำ (Fear of revictimization)
4. ความคิดเห็นต่อผู้กระทำผิด (Attitude toward offenders)
5. ผลของการปฏิบัติตามข้อตกลง (Agreement completion)
6. การได้รับการขอโทษ (Receiving of an apology)

ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พบว่า งานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในรูปแบบของการประชุมกลุ่มครอบครัว และการไกล่เกลี่ย ส่งผลกระทบต่อผู้เสียหายอย่างชัดเจนในทุกด้านที่ศึกษา และแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากกลุ่มที่ได้รับการปฏิบัติในรูปแบบเดิมที่ใช้ในกระบวนการยุติธรรมแบบกระแสหลัก (The convention criminal justice system) ซึ่งผลการวิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

ผลกระทบของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีต่อผู้เสียหาย

ผู้เสียหายที่เข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีโอกาสที่จะได้รับความพึงพอใจต่อการดำเนินคดีและผลของคดี สูงกว่าผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบถึง 2.6 เท่า มีโอกาสที่จะรับรู้ถึงความเป็นธรรมในแง่ของการดำเนินคดีและผลของคดี สูงกว่าผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบถึง 2.4 เท่า มีโอกาสที่จะกลัวต่อการตกเป็นเหยื่อซ้ำ ต่ำกว่าผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบ 0.3 เท่า (หรืออีกนัยหนึ่งผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบ มีโอกาสที่จะกลัวต่อการตกเป็นเหยื่อซ้ำ สูงกว่าผู้เสียหายที่เข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ถึง 3 เท่า) มีโอกาสที่จะแสดงความรู้สึกในแง่ลบต่อผู้กระทำผิด ต่ำกว่าผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบ 0.4 เท่า (ผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบมีโอกาสที่จะแสดงความรู้สึกในแง่ลบต่อผู้กระทำผิด สูงกว่าผู้เสียหายที่เข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ถึง 2.7 เท่า) มีโอกาสที่จะแสดงความรู้สึกในแง่บวกต่อผู้กระทำผิด สูงกว่าผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบถึง 3.7 เท่า มีโอกาสที่ข้อตกลงจะได้รับการปฏิบัติตาม สูงกว่าผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบถึง 3 เท่า และมีโอกาสที่จะได้รับการขอโทษจากผู้กระทำผิด สูงกว่าผู้เสียหายในกลุ่มเปรียบเทียบถึง 11 เท่า ซึ่งเป็นผลกระทบที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต่อผู้เสียหาย

เนื่องจากผลของการวิเคราะห์ทาง Meta-analysis แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยบางด้านมีความสัมพันธ์กับผลกระทบของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต่อผู้เสียหาย ดังนั้น จึงนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ในขั้นต่อมา และพบว่า ความรุนแรงของคดี (Seriousness of case) และความคิดเห็นต่อการดำเนินคดีหรือผลของคดี (Attitude toward the way their cases were handled or case outcomes) มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจและการรับรู้ถึงความเป็นธรรมของผู้เสียหายอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ผลกระทบของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต่อผู้เสียหาย ในด้านความพึงพอใจและการรับรู้ถึงความเป็นธรรม จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในกลุ่มผู้เสียหายในคดีที่มีความรุนแรง หรืออีกนัยหนึ่ง ประสิทธิภาพของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการสร้างความความพึงพอใจและการรับรู้ถึงความเป็นธรรมให้แก่ผู้เสียหาย จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้มากกว่ากลุ่มผู้เสียหายในคดีที่ผู้กระทำผิดเป็นผู้ใหญ่ หรือคดีที่กระทำผิดร้ายแรง เช่น ความผิดต่อร่างกาย ความผิดฐานปล้นทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งผลการวิจัยนี้ สามารถอธิบายได้ เนื่องจากผู้เสียหายในคดีที่มีความรุนแรง ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรมในด้านต่างๆ เช่น ด้านจิตใจ ทรัพย์สิน และร่างกาย เป็นต้น มากกว่าผู้เสียหายในคดีที่ไม่รุนแรง ดังนั้น เมื่อมีโอกาสที่จะแสดงความรู้สึก หรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับผลของคดี หรือได้รับข้อมูลเกี่ยวกับคดีโดยตรงจากการเข้าร่วมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (The restorative justice process) ย่อมต้องเกิดความพึงพอใจและรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรม ซึ่งความแตกต่างนี้ จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับผู้เสียหายในคดีลักษณะเดียวกันที่ได้รับการปฏิบัติโดยวิธีการเดิมในระบบกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ซึ่งไม่มีโอกาสหรือมีส่วนร่วมดังกล่าว สำหรับผู้เสียหายในคดีที่ไม่รุนแรง ซึ่งได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมน้อยกว่า ความแตกต่างในด้านความพึงพอใจและการรับรู้ถึงความเป็นธรรมในกลุ่มผู้เสียหายที่เข้าร่วมในงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และกลุ่มผู้เสียหายที่ไม่ได้เข้าร่วมไม่มีความชัดเจนมากนัก ทั้งนี้ ความพึงพอใจและการรับรู้ถึงความเป็นธรรมของผู้เสียหายทั้งสองกลุ่มอาจอยู่ในระดับสูงใกล้เคียงกันก็ได้

สำหรับปัจจัยด้านความคิดเห็นต่อการดำเนินคดีหรือผลของคดีนั้น พบว่า ผู้เสียหายที่ผ่านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีความพึงพอใจและรับรู้ถึงความเป็นธรรมต่อการดำเนินคดี มากกว่าต่อผลของคดี โดยเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้เสียหายที่ไม่ได้เข้าร่วม ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เปิดโอกาสให้ผู้เสียหายได้แสดงความรู้สึก และทำให้รู้สึกได้ว่า ปัญหาของตนได้รับการสนใจและเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ได้รับการตอบสนอง และสามารถร่วมตัดสินใจกับการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในขณะที่ผู้เสียหายที่ได้รับการปฏิบัติโดยวิธีการทั่วไปในระบบกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ไม่มีโอกาสดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันผลกระทบของงานยุติธรรมในด้าน

ความพึงพอใจและการรับรู้ถึงความเป็นธรรมต่อผลของคดีนั้น ไม่ชัดเจนนัก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้เสียหายที่ได้รับการปฏิบัติโดยวิธีอื่นๆ ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้ว่า ผู้เสียหายบางส่วนที่เข้าร่วมในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ไม่พอใจกับผลของคดี ซึ่งมีงานวิจัยพบว่า ผู้เสียหายที่ผ่านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ประมาณ 36-43% รู้สึกว่าข้อตกลงที่ทำร่วมกัน ไม่ค่อยเหมาะสม โดยให้ความเห็นว่าเบาเกินไป (McGarrell, et al, 2000; Morris, Maxwell, and Rebertson, 1993; Venables, 2000) ความคิดเห็นต่อผลของคดีนี้ ทำให้ผลกระทบที่เกิดขึ้นด้านความพึงพอใจและรับรู้ถึงความเป็นธรรมต่อผลของคดีในกลุ่มที่เข้าร่วมงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วม ไม่แตกต่างกันนัก

การเปรียบเทียบประสิทธิผลของการประชุมกลุ่มครอบครัวและการไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิด

การวิจัยครั้งนี้ พบว่า รูปแบบงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทั้งสองแบบ มีผลกระทบต่อผู้เสียหายไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แม้ว่า การไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิด มีความเป็นไปได้ที่จะส่งผลต่อความพึงพอใจและการรับรู้ถึงความเป็นธรรมมากกว่าการประชุมกลุ่มครอบครัว ความไม่แตกต่างที่เกิดขึ้น อาจเป็นเพราะจำนวนงานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์มีไม่เพียงพอ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ศึกษาโดยวิธี Meta-analysis ที่ศึกษาก่อนหน้านี้ (Latimer, Dowden, and Muise, 2001; William-Hayes, 2002) ก็ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญเช่นเดียวกัน

โดยสรุป ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบว่างานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ส่งผลกระทบในแง่บวกทั้งในด้านการเพิ่มความพึงพอใจต่อการดำเนินคดีและผลของคดี เพิ่มการรับรู้ถึงความเป็นธรรมในการดำเนินคดีและผลของคดี. ลดความกลัวต่อการตกเป็นเหยื่อซ้ำ เพิ่มความคิดเห็นในแง่บวกและลดความคิดเห็นในแง่ลบต่อผู้กระทำผิด มีโอกาสที่ข้อตกลงจะได้รับการปฏิบัติตาม (Agreement completion) และมีโอกาสที่จะได้รับการขอโทษจากผู้กระทำผิด และเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้เสียหายที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แล้ว ผลกระทบที่ได้รับนี้ ชัดเจนและแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ

นอกจากนั้น ยังพบว่า ผลกระทบในแง่บวกดังกล่าว จะเห็นได้อย่างชัดเจนในกลุ่มผู้เสียหายในคดีที่มีความรุนแรง เช่น คดีที่ผู้กระทำผิดเป็นผู้ใหญ่ หรือคดีความผิดต่อร่างกาย หรือคดีความผิดฐานปล้นทรัพย์ เป็นต้น โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้เสียหายในคดีลักษณะเดียวกันที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าว สนับสนุนแนวคิดที่ว่า งานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เหมาะสมที่จะนำมาใช้กับคดีความผิดร้ายแรง แต่การนำมาใช้ดังกล่าว จำเป็นต้องใช้ความระมัดระวัง และบุคลากรที่ดำเนินการควรมีประสบการณ์และทักษะที่เหมาะสม เพราะการดำเนินการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในคดีที่มี

ความรุนแรง ย่อมยากกว่า คดีที่ไม่รุนแรง

สุดท้าย งานวิจัยนี้ พบว่า ผู้เสียหายมีความรู้สึกพึงพอใจและรับรู้ถึงความเป็นธรรมต่อการดำเนินคดีมากกว่าผลของคดีที่ได้จากการเข้าร่วมในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ผลการวิจัยนี้ เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (The restorative justice process) ที่มีผลกระทบต่อผู้เสียหาย ดังนั้น การนำแนวคิดนี้มาใช้ โดยขาดการฝึกฝน หรือใช้โดยไม่ตรงตามเป้าหมาย โดยมุ่งหวังแต่ผลของคดีที่ต้องการเลี้ยงโทษจำคุก หรือเบี่ยงเบนคดีออกจากกระบวนการยุติธรรม อาจไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อผู้เสียหายเท่าที่ควร

แม้ว่างานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จะเป็นแนวคิดและวิธีการที่ได้รับความนิยมในหลายประเทศในขณะนี้ แต่สิ่งที่พึงระวัง คือ การนำมาใช้กับคดีความผิดเล็กน้อยเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจทำให้สังคมหรือนุเคราะห์ในกระบวนการยุติธรรมมองว่า งานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่มีประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในภาพรวม และเป็นวิธีการที่ทำให้เสียเวลา งบประมาณ และบุคลากรมากกว่าวิธีการอื่นๆ และผลที่ได้รับไม่คุ้มค่า ดังนั้น การนำแนวคิดและวิธีการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับคดีที่มีความรุนแรงจึงเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น และอาจขยายผลทำให้สังคมเห็นถึงความสำคัญของงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากขึ้น และสุดท้าย ความพยายามที่จะนำงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้เป็นวิธีการหลักในระบบกระบวนการยุติธรรมปัจจุบัน ก็อาจเป็นไปได้มากขึ้น และงานยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะไม่ได้เป็นแค่ทางเลือกหนึ่งเท่านั้น แต่จะเป็นทางหลักที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในสังคม

เชิงอรรถ

- Daly, K (2001) Conferencing in Australia and New Zealand: variations, research findings, and prospects. In A. Morris and G. Maxwell (eds) *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation, and circles*. Oxford, Hart Publishing. p.59-83.
- Latimer, J., Dowden, C., and Muise, D. (2001) *The effectiveness of restorative justice practices: a meta-analysis*. Canada, Department of Justice.
- Lipsey, M. and Wilson, D. (2001) *Practical meta-analysis*. London, Sage Publications.
- McGarrell, E., et al (2000) *Returning justice to the community: the Indianapolis Juvenile Restorative Justice Experiment*. Indianapolis, Hudson Institute.
- Morris, A., Maxwell, G.M., and Robertson, J.P. (1993) Giving victims a voice: a New Zealand experiment. *The Howard Journal*, 32(4), p.304-321.

- Strang, H. (2002) *Repair or revenge: victims and restorative justice*. Oxford, Clarendon Press.
- Umbreit, M.S. (1999) Victim-offender mediation in Canada - the impact of an emerging social work intervention. *International Social Work*, 42(2), p.215-229.
- Umbreit, M.S. and Fercello, C. (1997) *Interim report: client evaluation of the victim/offender conferencing program in Washington County (MN)*. Minnesota, Center for Restorative Justice and Mediation.
- Venables, M. (2000) *Restoration versus alienation: family group conferencing from the perspective of victims*. Unpublished BA thesis, Griffith University.
- Williams-Hayes, M. (2002) *The effectiveness of victim-offender mediation and family group conferencing: a meta-analysis*. Unpublished Ph.D. dissertation, The University of Tennessee.